

САЯСАТТАНУ

Академик, сенатор Ғарифолла ЕСІМ

«ҚАЗАҚ ЕЛІ – ЕКІ МЫҢ ОТЫЗ»

Қазақ елі Еуропаның төріне шықты. Бұл ел тарихының алтын әріппен жазылатын беттері. Үш континенттің елу бес елі бас қосып, әлемдік деңгейдегі проблемаларды талқылағанда, ортақ сөз айту құқына ие болу – биік жауапкершілік, еліміздің айшықты шағы. Бұл ұжымның әрбір мүше-елдері кезектесе келе, төрағалыққа елу бес жылдан кейін ғана қолдары жетеді екен. Бұл көп істің мән-жайын ашып тұрған жағдай. Сондықтан ЕҚЫҰ-ға (бұдан әріде **Ұйым** деп аталады) Қазақ елінің төрағалығы әрбір азаматтың көкірегін керетін қуаныш болуы да табиғи жағдай болса керек. Әрине, мұндай жауапкершілік аспаннан түскен жоқ, ол егемен елдің он тоғыз жылдық ісі мен тәжірибесінің, қазақ халқының, онымен тағдырлас өзге этнос өкілдерінің сабырлылығы мен төзімділігінің, хакім Абай айтқан заманды билей алатын кемел көшбасшысы болғандығының арқасында орындалып отырған тарихи жағдай.

«Известия» газетінде (29.01.2010) жарияланған Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың **«ЕҚЫҰ тағдыры және перспективалары»** мақаласында: *«Егемен мемлекеттің басшысы ретінде мен Қазақстан Республикасының ЕҚЫҰ-ға төрағалығын жай стратегиялық ұлттық жоба және елдің халықаралық беделі өскендігінің дәлелі деп қана емес, сонымен бірге ұйымға жаңа тыныс, жаңа серпін берудің мүмкіндігі деп бағалаймын»*, - деген.

Мақалада екі мәселені нақтылы қойып отыр, біріншісі – бұл ұйымға төрағалық, сөзсіз, қазақ елінің **халықаралық беделінің өскендігі**, екіншісі – біздің төрағалығымыздың бұл ұйымға **жаңа тыныс, жаңа серпін** беру мүмкіндігі.

Алғашқысы туралы айтсақ, бір сәтке ойланып, мәселенің түп негізіне үңілейік. 1991 жылы тәуелсіз Қазақ елі атанған жұрттың Тұңғыш Президенті **өзінің тарихи миссиясын** неден бастап еді. Ол Семей ядролық полигонын жабудан, қуаты жағынан әлемдегі төртінші зымырандық-ядролық арсеналдан бас тартудан, ел ішінде әуелі экономика, содан кейін саясат деген ұстанымын іске асырудан, этносаралық, конфессияаралық келісімнен, сол мақсатта Қазақстан халқы Ассамблеясын құрудан, әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының тұрақты Съездерін ұйымдастырудан, Жаңа қала, ел Астанасын салудан, ТМД (Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы) кеңістігінде интеграция үрдісін жетілдіруден (Қазақстан, Ресей және Беларусь арасындағы Кедендік Одаққа дейін), халықаралық, аймақтық деңгейлердегі АӨСШК (Азиядағы өзара әрекеттестік және сенім шаралары кеңесі), ШЫҰ (Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы), Түркітілдес мемлекеттердің ынтымақтастық кеңесі (Нахчыван декларациясы) секілді ұйымдарды құрудағы идеялардан бастау алған. Жақында Қазақ елінің бастамасы бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 29 тамызды Ядролық

сынақтарға қарсы әрекеттің халықаралық күні деп жариялау туралы қарар қабылдады. Сонымен бірге, Қазақстанның бастамасы бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының 2010 жылды мәдениеттер жақындасуының халықаралық жылы деп жариялау туралы қарары да қабылданды. Бүгінде зер салсақ, осы атқарылған істер мен игі бастамаларының қайсысы теріс болып шықты? Жоқ. Бәрі өміршеңдік танытып, Қазақ елінің беделін халықаралық деңгейге көтерді. Бұл туралы шет елдік сарапшылардың айтқандары да көпшілікке мәлім. Нақтылы, елді болашаққа бастаған істерге қандай дау болмақ.

Елбасы айтқан екінші жайға келсек, мәселе өзекті әрі күрделі. Қазақ елі төраға болғанда, бұл ұйымға нендей мәселеде жаңа тыныс, жаңа серпін беру мүмкіндігін іске асыруы керек. Ол Еуропадағы қауіпсіздік мәселесі. Анығын айтқанда, тек Еуропадағы қауіпсіздік емес, әлемнің аса маңызды аумағындағы қауіпсіздік. Бұл ешқашан күн тәртібінен түспеген, түспейтін де мәселе. Оның шешімі, біз төрағалық еткен бір жыл ішінде шешілмек емес, бірақ мүмкіндікті пайдалануымыз керек, міне, мәселенің нақтылы қойылысы.

Франция президенті Николя Саркози Қазақстанға келген сапарында «Қазақстан ЕҚЫҰ стандарттары барлық нормаларын толық іске асыруға ұмтылуда. Проблемаларды шешудің ең жақсы әдісі – осында келіп нені қалай жасау керектігін үйретуде емес, оның орнына дос ретінде келіп, проблемаларды реттеуге, шешімін табуға тырысу қажет», - деді. Сонымен бірге ол: «Қазақстан осы аймақта тұрақтылықты сақтауда маңызды рөл атқарады. Сіздер бізге Ауғаныстандағы, Ирандағы дағдарысты реттеуге де, Ресейдегі достарымызбен жаңа қарым-қатынас орнатуымызға да қажетсіздер», - деді.

Бұл Ұйым 1975 жылы Хельсинкиде қол қойылған Қорытынды актіден бастау алған, бұл кезде әлемде үлкен екі әскери-саяси блок болатын: НАТО (*Солтүстік Атлантика* шарты ұйымы) және Варшава шарты ұйымы. Мақалада айталғандай, ХХ ғасырдың 80-90-шы жылдары шебінде заманалық маңызы бар өзгерістер болды. Кеңес одағы күйреп түсіп, Варшава Шарты ұйымы ыдырады, Германия бірігіп, Югославия біртұтас ел болудан қалды. Қазақстанның тікелей қатысуы жағдайында Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы құрылды. Бұл Ұйым 1996 жылы «ХХІ ғасырдағы Еуропа үшін ортақ және баршаны қамтитын қауіпсіздік моделі туралы» декларация қабылдап, онда бейбіт, демократиялық Еуропа құру қажеттілігі айтылды.

Қандай болмасын ел қауіпсіздігі жеке мәнісінде шешілмейтіні баршаға аян. Ал, бұл Ұйым болса өз хұзырына бүкіл Еуропалық қауіпсіздікті алып отыр. **Қауіпсіздікке**

бастайтын жол, ол – елдер ынтымақтастығы.

* * *

Білім, Ғылым, Технология үстемдік құрып келе жатқан ақпараттық қоғам жағдайында жеке ел қауіпсіздігі автономды түрде болуы мүмкін емес. Қауіпсіздік жаһандық түсінікке айналған. Бұл ХХІ ғасырдың дәлелдеуді қажет етпейтін – шындығы. Ел қауіпсіздігін ойлағанда ең басты бағыт Технология болуы керек. Технологиялық мәдениеті төмен ел үнемі де қауіпті жағдайда өмір сүрмек. Қауіпсіздік деген ұғым, бүгінгі күнде технологиямен синонимге айналғанын баршамыз болып түсінугіміз қажет. Технология өзегі үнемі де білім. Осы мәселеде еліміздің Президенті Нұрсұлтан Назарбаев **Білім жүйесінің инновациялық моделін ұсынды.**

Бұл Елбасының Білім, Ғылым және Технологияның әлемдік контексте болуы үшін жасап отырған сәтті қадамы. Жас ұрпақты ақпарат үрдісіне, өркениет алаңына енгізудің Елбасы **үш буынын** нақтылы айқындады.

Бірінші буын, Елбасы айтқан, «**Балапан**» бағдарламасы туралы. Елімізде 2010 жылдың 1 қаңтарына дейінгі мәлімет бойынша, 4972 балабақшада 373,1 мың балалар тәрбиеленуде. Сонымен бірге, 260 мың бала балабақшадан орын алуға кезекте тұр. Әсіресе, бұл көрсеткіш Оңүстік Қазақстан (14,4 %), Алматы (21,5 %) облыстарында төмен. Жағдай Қостанай (90,3 %), Қарағанды (69,6 %) облыстарында республикалық көрсеткіштен жоғары.

Мектепке дейінгі балалардың балабақшалармен қамтылуының алдағы жылдардағы көрсеткіші 2010 жылдың соңында 46,4 % (31.12.2009 – 38,7 %), ал 2015 жылы – 69,1 % болмақ. Елбасы «Балапан» бағдарламасында 2010 жылға дейін мектеп жасына дейінгі балаларды толық қамтуды Үкіметке жүктеп отыр. Бұл мектеп жасына дейінгі балалар арасындағы тәрбие жүйесін, әсіресе елдік, патриоттық тәрбиені бір бағытта жүргізу мүмкіндігі және балабақшалар санының өсуі білімді педагогтарға сұраныс туғызса, ата-аналардың белсенді еңбегінің нәтижелі болуына жасалып отырған мүмкіндік.

Жолдауда балаларды мектеп жасына дейінгі оқумен және тәрбиемен қамтамасыз етуді арттыруға бағытталған «Балапан» бағдарламасын әзірлеп, іске асыруды Үкіметке тапсырды.

Екінші буын, Елбасы айтқан, «**20 интеллектуалдық мектептер**». Бұл мектептер жаратылыстану-математикалық және химия-биологиялық бағытта жұмыс істеп, олар «**Қазақстан Республикасының тұңғыш Президентінің интеллектуалды мектептері**» деп аталады. Бүгінде физика-математикалық бағытта Астана, Семей және Көкшетауда үш интеллектуалды мектеп жұмыс жасауда. Оларда

1854 оқушы оқиды. Бұл инновациялық білім беру моделі халықаралық білім беру жүйесінің стандарттарына сай жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде болмақ. Бұл мектептерде еліміздің таңдаулы педагогтары жұмыс істеуде. Бұл инновациялық модель келе-келе еліміздің барлық жалпы білім беретін мектептеріне таралуы керек.

Үшінші буын, Жолдауда нақтылы айтқан, Астана қаласында шілдеде студенттер қабылдайтын **«Жаңа халықаралық Университет»**. Ең бастысы, бұл университет жоғарғы білім беру жүйесі мен ғылымды ұштастыратын инновациялық жоғарғы білім беру жүйесінің ошағы болмақ. Осы университетте қалыптасатын дәстүр еліміздің өзге университеттеріне таралуы керек.

Жаңа Университет аясында Астанада **үш жаңа ғылыми орталық** құрылатын болады:

1. Өмір туралы ғылымдар орталығы органдарды көшіру, жасанды жүрек және өкпе, бағаналы жасуша және ұзақ жасау медицинасы саласында әлемдік жетекші ғылыми орталықтармен бірлескен әзірліктер жүргізеді.

2. Энергетикалық зерттеулер орталығы қайталанбас энергетика, жоғары энергиялар физикасы мен техникасы мәселелерімен айналысатын болады.

3. Тақырыпаралық аспаптық орталық инженерлік орталығы, зертханалық база және конструкторлық бюро болып табылады. Барлық үш орталық биылғы жылы құрылатын болады.

Бұл Университет Білім мен Ғылым интеграциясын шешуі керек. Бұл интеграция туралы Елбасы үнемі де айтып келеді, бірақ одан әлі де нақтылы нәтиже шықпаған еді.

Сонымен, қорыта айтқанда, **Елбасының тікелей араласуымен Тәрбие, Білім, Ғылым және Технология салаларындағы жаңа инновациялық жүйенің моделінің негізі анықталып отыр**. Ендігі жерде осы инновациялық жүйе еліміздегі барлық тәрбие, білім, ғылым және технологиялық білімдер беретін жүйелерге таралуы керек. Бұл Қазақ елін индустриалдық, одан әрі постиндустриалдық қоғам деңгейіне көтеретін жаңа ақпараттық-технологиялық жүйе ғана болып қоймай, ел қауіпсіздігін сақтайтын бірден-бір шара болуы керек. Бұл қазақтың «білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады» деген мақалына сәйкес шындық.

* * *

1997 жылы «Қазақстан – 2030» Бағдарламасы жарияланғанда, ол заманға дейін кім бар, кім жоқ дегендер болды. Уақыт – тұлпар, заман зырлап өтіп келеді. Міне, биылғы Президент Жолдауында «2020» деп аталатын Бағдарлама туралы баяндалды. Бағдарлама бос қиял емес, прагматизмге толы. Құдай қалап, екі

мың жиырмаға жетсек, ар жағында 2030 да алыс емес. Бүгінгі күні өмірге келген ұрпақ, небәрі 20-ақ жасқа келмек. Ал, Тәуелсіздік жылы, яғни 1991 жылы дүние есігін ашқандар бүгінде жиырма жасты толтыра бастаған студенттер, білікті мамандар, ішінде отбасын құрып, ес жинағандары да бар. Бұлар екі мың отызда «орда бұзып, қамал алатын» қырық жастағы, ақыл тоқтатып, кемелге келгендер болмақ. Сондықтан, кезінде қабылданған «2030» қиял емес, нақтылы шындық екендігіне ұрпақ көзімен қарасақ, мейлінше түсінікті жағдай, ал, менің айтпағым өзгеше мәселе. Ол Тәуелсіздік есею жылдарында қоғамдық санаға енген тың ұғым **Қазақ елі** мен өткен ғасыр соңында қабылданған **«Қазақстан – 2030» Бағдарламасының** бүгінгі күні бір арнада тоғысып, ортақ тақырыпқа айналғаны туралы сөз.

Жолдаудағы «2020» Бағдарламасы таяудағы онжылдық туралы болса, «Қазақстан – 2030» Бағдарламасы ертеңгі күннің несібесі. Адам болған соң, ертенді, келешекті ойламай болмайды. Сана, ақыл, парасат дегендер адамдарды қияндағы қиялға бастай бермек. Бір сәт Көне Грек мифологиясына зер салсаңыз, жерді місе тұтпай, оның тартылыс заңын жеңіп шықпақшы болған өр қиялды Фэтон сияқты персонаждың пайда болуы нені білдіреді? Аспанға нені лақтырсаң да жерге қайта түсетінін әбден ұққан гректер, өзгеше ойлауды мақсат тұтқан, содан Күнге қарсы ұшқан Фэтон туралы миф пайда болған. Халықтың осы қиялы келе-келе адамзатқа керемет Сократ, Платон, Аристотель сияқты данышпандарды берген. Дәп гректерше болмаса да, қазақ халқы да қиялдай білді, қиялы арман, мақсатына айналды, ол бодандық бұғауынан босап шығып, тәуелсіз ел болу еді. Бұл жердің тартылыс күшін жеңгісі келген гректердің асқан идеясынан кем соқпайтын талап еді. Бодандықтан босау осал шаруа емес, ол үшін халық ішінен кемелденіп жетілуі, құлдық сана-сезім орнына ерлігі, өрлігі, намысы басым болып, көнбістіктен бостандыққа бастайтын жол іздеп, ұлы мақсат азат ел болу идеясы кеудесін кернеген кезде, іске асқан тарихи шара болатын. Тәуелсіздік өзінен-өзі келмейді, ол аспаннан түспейді, ол азап сапарынан, қажырлы рухтан, мыңдаған құрбандықтар арқылы мүмкін болмақ. Қазіргі Тәуелсіздік болмысын зерттесеңіз, осы айтылған жайларды табасыз. Қазақ халқы тарихының қайғылы бет-бедері азаттық үшін күреске толы. Атадан – балаға үзілместен бір ақиқат жетіп отырған, ол **өз атамекенінде қазақ болып ғұмыр кешу деген – ақиқат**. Бұл әрбір ел қауіпсіздігінің субстанциясы Екі ұғым: **атамекен және қазақ қалпынды сақтау**. Осы тақырыпқа арналған жыр, дастандар қаншама? «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша

«Бабалар сөзі» деп аталатын жүз томдық топтама шығып жатыр, бүгінде елу бес том жарық көрді. Міне, осы топтама атамекенінде қазақ болып өмір сүргісі келген халықтың мұң-зарына, мақсат-тілегіне, арман-қиялына, қайғы-қасіретіне толы. Әрине, бұл томдарға енген шығармалар тек пессимизм сарынында жазылған дүниелер емес, олардың векторы болашаққа, келешек ұрпаққа арналған, ерлікке, мәрттікке, ақ ниетті, қарлығаш сезімді ғашықтық хикаяларға толы. Қалай айтсақ та сыятын бұл дүниелердің басты арнасы, әрине, **ел тәуелсіздігі әрі қауіпсіздігі** болатын. Қазақтың жауы кеше де болған, бүгінде жоқ емес, ертең, мүмкін одан да көп болып кетуі ықтимал, себебі бүгінгі қоғамдық санада, тұрмыста, ата-бабалар заманындай, жаудың анық, нақтылы бейнесі, келбеті, кескіні жоқтың қасы, көмескі, тіптен, олар саған дос көрінуі де ықтимал. Оның үстіне жас ұрпақтың ненің жау, ненің дос екенін анықтауы да қиын болып барады. Бүгінгі бұқаралық мәдениет әрекеті қандай нәтиже бермек. Ақпараттық қоғамда шекара жоқ, интернет жүйесіне ену әркімнің қолынан келетін ең оңай және қызықты іске айналды. Интернет жүйесінде тәртіп, жақсы-жаман дегендер өте шартты мәселе. Осындай жағдайда тәуелсіздік, қауіпсіздік елдік сананың басты тұғырлары атамекен және қазақ болып қалу мәселесі қалай болмақ деген сұрақтың күдікке айнала беретіні де шындық.

Әрине, ақын Мұқағали Мақатаев айтқандай, кереметті өзгеретін керемет замандар келмек. Ол сөзсіз қабылданатын – шындық. 2030-шы жылы билік, ғылым, білім, технология басына келген ұрпақтың адамдық өлшемі, қазақтық өлшемі өткен ғасырдың адамдары, бізден өзгешелеу болары анық. Алайда, ешқашан үзілмейтін арна – **ұрпақтар сабақтастығы** деген бар емес пе? Сонда не үзілмей керек. Мен ұрпақтар сабақтастығын әке мен бала арасындағы қарым-қатынас емес, атасы мен немересі арасындағы қарым-қатынастан аңғарылады. Кезінде И.С. Тургенев «Әкелер мен балалары» деген роман жазып еді, одан айтулы мәселе шықпады, себебі әке мен бала арасы мезгіл жағынан тым жақын, олар бір-бірінен алыстап кете қоймағандар. Мәселенің айқындалуы **атасы мен немересі** арасынан аңғарылмақ. Ұрпақтар сабақтастығы екі ұрпақтың құндылығының синтезінен шықпақ. Атасы мен әкесінен не шыққанын анықтаушы **немере-ұрпақ**. Бұл жаңа буын, жас буын. Бүгінгі өмірге еніп, «2030»-да кемелдікке көтерілетін де осы **немере ұрпақ**.

Ел тәуелсіздігі енді солардың қолына өтпек, ол Елбасының 2030 деген Бағдарламасына сай келетін жағдай. 2030 қайдан шықты дегенге айтарым, Елбасы ғасырлар тоғысында өмірге келген ұрпаққа, біріншіден, өсіп-өнуіне жағдай-

лар жасау ниетімен, екіншіден, отыз жасқа келген жастардың, халқымыз айтқандай, орда бұзып, қырқында қамал алатынын есептегендігі. Әркімге белгілі, отыз жас бір буынның жасы, ол немере-буынның жасы. Оны тәуелсіздіктің төл перзенттері десек те артық емес, себебі олар егеменді елдің әнұранын жатқа айтып өскен ұрпақтардың алғашқы легі. Олардан кейінгілер де, құдай қаласа, қарқыны, елшілдігі, батырлығы, кәсіби біліктілігі, дүниетанымы, бұл немере ұрпақтарда ілгері болуы табиғи жағдай. Біздің ісіміз, қолдан келгенше осыларға өткенімізді баяндай отырып, олардың сана-сезіміне, әдетіне **атамекен және қазақ болып қалуды** сіндіре білу, міне, осы ұрпақтар жалғасының үзілмес арнасы болуы керек, олай болмағанда, тәуелсіздік тағдыры басқа ойындарға өтіп кету қаупі бар. Әрбір этностың тағдыр беретін ғұмыры бар, жер бетінде мәңгілік еш нәрсе жоқ, бірақ халқымыздың арманы бар, ол **Қазақ елі – мәңгілік болса** деген асыл тілегі. Елбасының **«Қазақстан-2030»** бағдарламасы осы тілектен туған прагматистік шара.

Тақырыпқа қойылған «Қазақ елі – 2030» деген ұран емес, бүгінгі күннің басты мәселесі. 2030 Бағдарламасы қазақ елі деген ұғыммен толысты. Бағдарлама қабылданғанда қоғамдық санада қазақ елі деген ұғым актуалды болмаған еді. Кеңес заманынан қалған **ұлттық қатынастар** деген формула кеңістігінде жүргенбіз, себебі отандық ғылым әлі қалыптаспаған, кеңестік дәстүрде білім, тәрбие алған ғалымдар ескі түсінік, ұғыммен **жаңа заманды** түсіндіргісі келіп, түсіндіре алмай әуре-сарсаңға түскен кез болатын. Отандық ғалымдар жаңаша ойлау жүйесіне ене бастағанда анықталған мәселе, қазақ халқы өзінің ұлттық дәуірінен өтіп, егемендік, яғни елдік дәуіріне өткені анықтала бастады. Ғылымда Қазақ елі деген ұғым айтыла бастады.

Қазақ елі – неологизм емес, оның мазмұны ғана жаңа. Қазақ деген ұғым ерте замандарда тарихи жағдайларда кездескенімен, өзінің қазіргі мән-мағынасына ие болғаны Қазақ хандығына (Қазақ Ордасына), нақтылы айтсақ, Қазақ мемлекетіне тікелей қатысты. Қазақ деген сол мемлекеттің азаматының аталуы, содан барып ел атауына айналды. Халқымыз азамат дегенді қастерлі ұғым деп түсінген, сондықтан ұл балаларына биік ниеттен Азамат деп ат қойған. Осы мәнінде қазақ пен азамат деген бір ұғымға сияды. Қазақ дегеннің осындай жұрнағы Түркия елінің дәстүрінде сақталған. Қазақ болу елдің азаматы болу, азамат болу нағыз қазақ болу деген сөз. Махамбет айтқандай, «Азамат ердің баласы, Аз ұйықтар да көп жорғар, Арманы бар ма жігіттің, Жау тоқтатып айқаста, Құрбан болса ел үшін».

Ел деген ұғымға келсек, оның этимологиясы тереңде. Ол көне түркілерде бар түсінік. Күлтегін жырында мәңгілік ел деген бар, әрине, күн астында мәңгілік жоқ, әйтсе де мәңгілік туралы арман, идея болуы заңды. Түркілер «**мәңгілік ел**» деп өздерін атаған. Елбасы Астанада «**Қазақ елі**» монументін ашқандағы салтанатты жиындағы сөзін, «**Қазақ елі мәңгілік болсын**» деп аяқтады. Қандай үндестік, Қазақ елінің мәңгілігін аңсау, түркілердің «мәңгілік ел» идеясының жаңғыруы, сондықтан «**Қазақ елі – мәңгілік**» деген – **ренессанстық идея**.

Қазақ елінің генезисі – түркі қағанаты заманына кетсе, оның жеке отаудың атауы болуы Мырза Хайдар Дулатидің «Тарих-и Рашиди» еңбегінде келтірген 1456 жылы Шу өзені бойында Қазақ Ордасының ту тігуіне байланысты. Одан 1822 жылы патша жарлығымен хандық басқару институты жойылған соң Қазақ елі, ел болудан қалып, бодан жұртқа айналды. Отаршылдық орнығып, халық **елдігінен** айырылып, бодандық күйге түсті. Қазақ халқы бодандықтың тарихи **екі кезеңін** басынан өткерді. **Біріншісі**, патшалы Ресей қоластындағы бодандық, бұл кезде қазақ жұртына ортақ саяси жүйе болғаны жоқ, атамекен губернияларға бөлінді, әрбір губерния Патша әкімшілігіне тура бағынды. Қалың қазақтың екі ұрты, бірі май, бірі қан болып ғұмыр кешті.

Екінші кезең, қазақ халқының кеңестік заманы. Бұл кезде қуыршақ халде болса да, ортақтандырылған саяси билік жүйелері болды. Қазақ жұрты **Советтік Социалистік Қазақ Республикасы** деп аталды, өзіне тән шекара аймағы болды. Кеңестік замандағы қазақ жұртының қол жеткен табыстары: 1. өз шекарасын анықтап алуы, кейін егемендік алғанда сол шекара сақталып қалды; 2. халық жаппай сауатты болды, білім мен ғылымға, өнер салаларына белсенді араласа бастады, бұрын болмаған ұлттық театр, т.б. мәдени ошақтар қалыптасты; 3. өткен ғасырдың 60-70 жылдарынан бастап халықтың рухани әлемі жаңғыра бастады, ол 1991 жылғы Тәуелсіздікке бастап әкелді. Бұл қазақ халқының **Ұлттық дәуірі** еді. Халқымыз өзінің ұлттық дәуірінен 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін **егеменді ел** дәуіріне өте бастады, ол әлі аяқталған жоқ. Әрине, бұл үрдіс бір күнде болатын іс емес, ескі әдет, дағды, түсінік, коммунистер шегелеп енгізген санадағы стереотиптер өміршеңдік танытуда. Халқымыздың **елдік дәуіріне** бейімделуі, сірә, ұрпақтар алмасуын қажет етпек. Елдік дәуірдің басты нышаны – Қазақ елі. Астанада Қазақ елі монументінің орнатылуы, халық тарихындағы мүлдем **жаңа дәуірді** ашып отыр. Ендігі жерде қазақ болу, Қазақ елінің азаматы болу бір

ұғымға айнала бастады. Қазақ елі деген, бұл территория кімнің жері дегенге нақтылы жауап, ол қазақтардың байырғы ата-қонысы, атамекені. Мәселе осылай болғанымен, бұл істе айқындықтар қажет, осы мақсатта Елбасы 1995 жылы Қазақстан халқы Ассамблеясын құрды. Қазақ еліне әрқилы саяси, әлеуметтік, экономикалық т.б. себептермен ондаған этнос өкілдері келіп қоныс тепкен. Бұл үрдіс XIX ғасырдың соңынан басталып, кеңес заманында қарқынды жүрді. Соның нәтижесінде XX ғасырдың 60-жылдары қазақ халқы республикада азшылыққа айналды, байырғы халық үлес салмағы небәрі 27 % болды. Сондықтан тәуелсіз ел атанғанда тағдырлас этностар өкілімен қандай саясат ұстану керек дегенде, Елбасы өзге тәуелсіз елдерде орын алған қателіктерге бармады, ол Қазақ елінің барлық азаматтарының тең құқылығын Ата Заңда жария етті. Соның нәтижесінде **азаматтық негізде жаңа қауымдастық қалыптаса бастады**. Республиканың азаматтары тең құқылы болса, оларды нәсілдік, діни тұрғыда кемсітушілік болмайтын заң жүйесі болса, әрине, қауымдастық азаматтық негізде болмақ. Ал, азаматтардың этностық сұраныстарына орай Ассамблея жүйесінде 46 этномәдени орталықтар құрылып, оларда этнос мәдениеттеріне кеңінен өріс ашылды, бұл **Ұйымға төрағалық болғанда жария ететіндей қажетті тәжірибе**. Әлемде этникалық және діни келіспеушіліктер өршіп тұрғанда, Қазақ елінде түсіністік пен татулық орнағаны әркімге де аян.

Елбасы мақаласында: «*Мәдениетаралық және өркениетаралық ұнқатысу идеяларын жақтайтын, көпұлтты және көпконфессиялы мемлекет ретінде Қазақстан ұлтшылдықты, діни төзбеушілікті, нәсілшілдікті, ксенофобия мен антисемитизмді тиімді еңсеру үшін ұйымның айтарлықтай қуатты әлеуетін пайдаланбақ.*

Қазіргі Қазақстанда демократиялық қоғам құру барысында мемлекет пен діни бірлестіктер арасындағы қатынас түбегейлі түрде өзгерді.

Қазақстанда этносаралық және дінаралық келісімнің тұрақты моделі қалыптасқанымен, ол мемлекет, азаматтық қоғам, оның ішінде діни бірлестіктер тарапынан үздіксіз қолдау көрсетіп отыруды қажет етеді. Осы сала ахуалына қызығушылық танытатын барлық тараптар біріге отырып, үнемі талдау жасап отырғаны жөн.

Осы арада, Қазақстанда дінаралық қатынас орнатудың негізгі ұстанымдарын атап өту керек.

1. Елдің Конституциясы мен заңдары ар-ождан бостандығы мен діни сенімді қорғауға кепіл береді.

Конституция діни, этникалық және басқа тұрғыдағы кемсітушіліктерге тыйым салады.

Қазақстан Республикасының «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» Заңы діни бірлестіктердің еркін іс-әрекет жасауы үшін барлық құқықтық негіз қалады. Ел маңызды халықаралық келісімге және адам құқығына қатысты шарттарға, оның ішінде Біріккен Ұлттар Ұйымының негізгі халықаралық келісіміне (пакт) қосылды.

2. Мемлекет конфессиялардың өз қызметтерін жүзеге асыруы үшін тең және қолайлы жағдай жасайды.

Бұл тәуелсіздік кезеңінде діни бірлестіктер санының артуына мүмкіндік берді.

Қазақстан халқының басым көпшілігі өздерін мұсылман санағанымен, бұл басқа діни сенім иелерінің толыққанды іс-әрекет жасауына кедергі келтірмейді. Бұған мұсылмандық емес діни ұйымдар санының өсуі дәлел бола алады. Тәуелсіздік алғаннан бері православиелік, католиктік және протестанттық қауым саны біршамаға артты. Сондай-ақ иудейлер мен буддистердің ұйымдары да қызмет жасайды.

3. Мемлекет саясатының маңызды бағыты ретінде дінаралық диалогты атауға болады.

Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен әрбір үш жылда Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездері өтті.

Қазақстанда Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшылары съездерін өткізу – ғаламдық және аймақтық қауіпсіздікті қолдау механизмі ретінде мәдениет және өркениеттер диалогын дамытуға Қазақстанның қосқан нақты үлесі.

Дінаралық диалог идеясы осы жылдар барысында айтарлықтай сапалық өзгеріске түсті. Егер 2003 ж. I Съезге 17 делегация қатысса, 2006 ж. II Съезге 20 елден 43 делегация, ал 2009 жылғы форумға 35 елден 77 делегация ат салысты.

Форумға қатысушы ықпалды халықаралық институттар шеңбері де кеңейіп келеді. Олардың қатарында Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ), Еуропадағы Қауіпсіздік пен Ынтымақтастық жөніндегі ұйым (ЕҚЫҰ), БҰҰ мәдениет мәселесі жөніндегі ұйымы

(ЮНЕСКО), «Ислам конференциясы» Ұйымы (ИКҰ) бар. Сонымен қатар, Съезд жұмысына барлық жаңа конфессия өкілдері (тұңғыш рет III Съезде синтоизм, даосизм, зороастризм өкілдері қатысты), жаңа елдерден (Польша, Индонезия, Пәкістан, Палестина) діни қауым өкілдері қосылды.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев осы екі жыл ішінде, әлем жұртшылығына кеңінен тараған үш мақала жазды.

Бірінші мақала «Дағдарыстан шығу кілті» деген атпен «Российская газетада» (02.02.2009) жарық көрді. Бұл мақалада әлемдік қаржы дағдарысынан шығуға кедергі, дағдарыстың болуына негіз болған ақаулы валюта, ақаулы капитализм туралы батыл тұжырымды ойлар айтылған еді.

Екінші мақала «Бесінші жол» «Известия» газетінде (22.09.2009) жарияланды. Онда дағдарыстан шығудың нақтылы жолдары талданып, «бесінші жол» идеясы ұсынылды.

Енді міне, «ЕҚЫҰ тағдыры және перспективалары» деген мақаласы «Известия» газетінде (29.01.2010) жарық көрді.

Бұл мақалаларды мұқият оқыған адам, қазіргі әлем және Қазақ елі туралы жүйелі ойлар желісіне тап болады. Қазіргі заманды түсіну үшін автор, алғашқы мақаласында мүлдем жаңа өлшем қажет деп еді. Расы сол, қоғам, мемлекет, нарық, демократия деген келелі ұғымдарға жаңа көзқарас қажет. Оларды осы мақалалардан табуға болады, сондықтан отандық қоғамдық, гуманитарлық білім салаларына, «Адам және қоғам» - мектеп оқулықтарына осы жаңа көзқарастарды енгізіп, көпшілік зердесіне ұсынатын қажеттіліктің барлығын айтқым келеді.

Автор соңғы мақалада қазіргі заманның екі басты мәселесіне тоқталған, ол **қауіпсіздік** әрі **ынтымақтастық**. Бұл мәселені нақтылы Қазақ еліне қарата айтсақ, ынтымақтастық негізі ел бірлігінде, ел берекесінде екеніне көзіміз әбден жетеді.

Л.М. Иватова

ИНДУСТРИАЛИЗАЦИЯ – ГЛАВНАЯ ФОРМУЛА РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА НА ПРЕДСТОЯЩЕЕ ДЕСЯТИЛЕТИЕ

Отклик на ежегодное Послание Главы государства Н.А. Назарбаева народу Казахстана

Президент Нурсултан Назарбаев обратился с очередным Посланием к народу Казахстана «Новое десятилетие - новый экономический

подъем, новые возможности Казахстана». Как и все предыдущие Послания Президента РК Народу Казахстана нынешнее Послание